

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГРОСУЛ Олександр Володимирович

УДК 338.43:631.1:334.7.021

МЕХАНІЗМИ ВЕРТИКАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Полтава – 2026

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
ПОТИШНЯК Олена Миколаївна,
Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України, провідний науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ШИМАНОВСЬКА-ДІАНИЧ Людмила Михайлівна,
Полтавський університет економіки і торгівлі,
завідувач кафедри менеджменту;

доктор економічних наук, професор
ЯЦІВ Ігор Богданович,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького,
професор кафедри підприємництва та торгівлі.

Захист відбудеться «30» жовтня 2026 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.887.01 у Полтавському державному аграрному університеті за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавському державному аграрному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, конференц-зал.

Автореферат розісланий «29» вересня 2026 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Аранчій В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформація організаційно-економічних відносин в аграрному секторі України супроводжується поглибленням інтеграційних процесів, концентрацією капіталу, розширенням масштабів діяльності аграрних компаній та формуванням складних міжгалузевих ланцюгів створення доданої вартості. Одним із найбільш виразних проявів таких змін стало поширення вертикально-інтегрованих бізнес-моделей, які поєднують у межах єдиного організаційно-економічного контуру виробництво сільськогосподарської сировини, її зберігання, переробку, логістику, збут та, в окремих випадках, експорт готової продукції. За таких умов вертикальна інтеграція перетворюється з окремого способу організації міжгосподарських зв'язків на важливий інструмент стратегічного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу.

Розвиток вертикальної інтеграції ґрунтується на поглибленні координації економічних інтересів учасників агропродовольчих ланцюгів, консолідації та специфікації активів, централізації окремих управлінських функцій, формуванні стійкої сировинної бази та встановленні довгострокових виробничо-збутових зв'язків. Реалізація таких процесів створює можливості для скорочення трансакційних витрат, зниження залежності від нестабільності ринкової кон'юнктури, підвищення передбачуваності ресурсного забезпечення та збуту, а також для більш повного акумулювання доданої вартості в межах інтегрованої структури. Водночас інтеграційні переваги не є автоматичними, оскільки надмірна концентрація активів і управлінських повноважень може супроводжуватися зниженням гнучкості, посиленням внутрішньокорпоративних диспропорцій, виникненням конфліктів економічних інтересів та послабленням конкурентного середовища.

Особливої актуальності зазначені процеси набувають у сучасних умовах функціонування аграрного бізнесу України. Повномасштабна війна, порушення традиційних логістичних маршрутів, зростання вартості ресурсів, нестабільність експорту, дефіцит оборотного капіталу, пошкодження виробничої та транспортної інфраструктури, а також підвищені ризики здійснення господарської діяльності суттєво посилили вимоги до стійкості агропродовольчих ланцюгів. За таких обставин вертикальна інтеграція може виконувати не лише функцію підвищення економічної ефективності, а й функцію забезпечення безперервності виробництва, диверсифікації ризиків, стабілізації ресурсного забезпечення та підтримання продовольчої безпеки.

Теоретичні та прикладні аспекти інтеграційних процесів в аграрному секторі, формування інтегрованих об'єднань, розвитку агрохолдингів та вертикально-інтегрованих структур представлені у працях українських учених. Вагомий внесок у дослідження цих питань зробили Т. Дудар, О. О. Томілін, Н. С. Скопенко, Т. Л. Мостенська, О. Л. Гальцова та інші науковці. Сучасний етап розвитку наукової думки представлений дослідженнями Є. Левківського, А. Третяка та інших учених, в яких комплексно досліджено розвиток вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу в умовах глобалізації з акцентом на ланцюгах доданої вартості, конкурентоспроможності та

продовольчій безпеці, а також розглянуто вертикальну інтеграцію як інструмент управління трансформаційними процесами аграрних підприємств.

Теоретичний базис дослідження вертикальної інтеграції доцільно також пов'язувати з фундаментальними положеннями інституціональної та неоінституціональної економічної теорії, насамперед із концепціями трансакційних витрат, специфічності активів, неповних контрактів та вибору між ринковою і внутрішньофірмовою координацією. У цьому контексті методологічне значення мають праці Р. Коуза, О. Вільямсона, Б. Клейна, Р. Кроуфорда, С. Гроссмана, О. Харта, П. Джоскоу, Р. Секстона та Н. Лавуа.

Незважаючи на значний науковий доробок, більшість наявних досліджень зосереджена або на характеристиці організаційних форм інтеграції, або на оцінюванні діяльності окремих агрохолдингів, підприємств харчової промисловості чи продуктових підкомплексів. Значно меншою мірою розкритими залишаються питання формування саме механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу як цілісної системи взаємодії економічних, організаційних, інституційних, контрактних, фінансових та управлінських інструментів.

Проблематика дослідження полягає не стільки в доведенні доцільності вертикальної інтеграції як такої, скільки у визначенні умов, принципів та інструментів формування таких її механізмів, які забезпечуватимуть раціональне поєднання економічної ефективності, адаптивності, стійкості, конкурентоспроможності та збалансованості інтересів учасників аграрного бізнесу. Вказане зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження, визначає його мету, завдання та логіку побудови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темою «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), а також науково-дослідної теми Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України «Ідентифікувати сценарії та процедури відновлення виробничо-технологічного, агроекологічного та інноваційно-інвестиційного потенціалу молочного скотарства на деокупованих територіях» (номер державної реєстрації 0124U001624, 2024-2025 рр.). Внесок автора полягає у розробці наукових положень та методичних рекомендацій щодо формування та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад побудови та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких **завдань**:

– уточнити теоретичну сутність та зміст категорії «вертикальна інтеграція суб'єктів аграрного бізнесу», визначити її характерні ознаки, передумови та функціональне призначення;

- систематизувати та поглибити типологію вертикально-інтегрованих структур в аграрному бізнесі з урахуванням форм власності, характеру взаємодії, рівня централізації управління та ступеня інтеграції учасників;

- обґрунтувати організаційно-економічний механізм стратегічного управління розвитком вертикально-інтегрованих суб'єктів аграрного бізнесу;

- удосконалити методичний підхід до визначення цільового та нормативного рівнів ефективності функціонування вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу;

- сформуувати систему моніторингу та комплексного оцінювання трансакційних витрат у вертикально-інтегрованих і кластерних формах взаємодії суб'єктів аграрного бізнесу із застосуванням кваліметричного інструментарію;

- розвинути маркетинговий інструментарій функціонування вертикально-інтегрованих аграрних структур на засадах маркетингу взаємодії, узгодження інтересів учасників та формування спільної ринкової стратегії;

- розробити структурно-функціональну модель формування та функціонування агропродовольчого кластера як форми координації інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного бізнесу;

- обґрунтувати напрями розвитку інституційного інструментарію регулювання процесів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу з урахуванням трансформацій ринкового середовища та сучасних викликів їх функціонуванню.

Об'єктом дослідження є процеси вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти побудови та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу.

Методи дослідження. Теоретичне та методологічне підґрунтя дослідження сформували положення діалектичного методу пізнання, системного й інституційного підходів, фундаментальні засади економічної теорії, теорії організації та менеджменту, а також наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з проблем розвитку інтеграційних процесів, формування вертикально-інтегрованих структур, координації міжсуб'єктної взаємодії та функціонування агропродовольчих ланцюгів створення вартості.

У процесі дослідження застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: *монографічний* – для узагальнення досвіду функціонування вертикально-інтегрованих структур та виявлення особливостей розвитку інтеграційних процесів у аграрному бізнесі; *аналізу і синтезу* – для дослідження сучасного стану, передумов, тенденцій і закономірностей вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу; *абстрактно-логічний* – для опрацювання теоретичних положень, формування наукових припущень, інтерпретації результатів та побудови логіки дослідження; *теоретичного узагальнення і порівняння* – для систематизації наукових підходів, уточнення понятійно-категоріального апарату, визначення спільних і відмінних характеристик різних форм інтеграційної взаємодії; *економічного та*

статистичного аналізу – для оцінювання масштабів, результативності та структурних параметрів інтеграційних процесів і визначення їх впливу на діяльність суб'єктів аграрного бізнесу; *структурно-логічний* – для встановлення взаємозв'язків між елементами вертикально-інтегрованих структур, функціями учасників та рівнями управління; *системний* – для розгляду вертикальної інтеграції як цілісної сукупності організаційних, економічних, інституційних, контрактних та управлінських взаємозв'язків; *графічний і табличний* – для візуалізації, систематизації та інтерпретації результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні документи органів державної влади, статистичні матеріали Державної служби статистики України та інших відкритих офіційних джерел, аналітичні матеріали профільних установ і галузевих організацій, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали науково-практичних конференцій, відкриті інформаційні ресурси, звітні та аналітичні дані суб'єктів аграрного бізнесу, а також результати власних спостережень і розрахунків.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних та прикладних засад формування, розвитку й функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. Найбільш вагомими результатами, що характеризують наукову новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

- обґрунтовано концептуальні засади формування механізму стратегічного управління розвитком вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу, який передбачає узгодження стратегічних цілей, економічних інтересів і функціональних завдань учасників інтеграції, формування збалансованої системи їх взаємодії та показників розвитку, розмежування координаційних повноважень керуючого центру й операційної самостійності окремих учасників, що створює передумови для підвищення адаптивності, керованості та результативності інтегрованої системи;

удосконалено:

- методичний підхід до визначення нормативного рівня ефективності вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу, який, на відміну від підходів, орієнтованих переважно на оцінювання ресурсної віддачі, передбачає одночасне врахування економічної результативності, ефективності використання ресурсів, якості організаційно-управлінської взаємодії та ступеня реалізації інтеграційних переваг, що дає змогу виявляти резерви підвищення ефективності функціонування інтегрованих об'єднань;

- кваліметричний підхід до моніторингу та оцінювання трансакційних витрат у межах вертикально-інтегрованих і кластерних структур аграрного бізнесу, який ґрунтується на поєднанні кількісних економічних показників та експертного оцінювання трудомісткості й складності трансакцій, що дозволяє інтегрувати оцінювання трансакційних витрат у загальну систему управління взаємодією учасників інтегрованої структури;

– методичний інструментарій маркетингової взаємодії суб'єктів вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу, в основу якого покладено узгодження ринкових цілей, координацію маркетингових функцій та формування єдиного контуру створення споживчої цінності, що дає змогу оцінювати результативність інтеграції не лише за операційними показниками, а й за зміною ринкової позиції, вартості бізнесу та стійкості взаємовідносин з контрагентами;

дістали подальший розвиток:

– понятійно-категоріальний апарат досліджень процесів економічної інтеграції шляхом уточнення змісту поняття «вертикальна інтеграція суб'єктів аграрного бізнесу», під яким запропоновано розуміти процес формування стійких організаційно-економічних, контрактних та управлінських зв'язків між суб'єктами, що функціонують на послідовних стадіях агропродовольчого ланцюга створення вартості, з метою координації ресурсних потоків, узгодження економічних інтересів, зниження трансакційних витрат і отримання синергетичного ефекту;

– типологія вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу на основі систематизації форм і способів інтеграції за критеріями напряму інтеграції, рівня організаційної та майнової консолідації, характеру договірних відносин, ступеня централізації управління, просторового охоплення та глибини включення учасників до єдиного ланцюга створення доданої вартості;

– структурно-функціональна модель агропродовольчого кластера, у якій взаємодія суб'єктів виробничо-технологічного ланцюга, науково-освітнього середовища, інфраструктурних організацій та органів публічного управління розглядається як інструмент поглиблення міжгалузевої кооперації, інноваційно-інвестиційного розвитку та формування ланцюгів створення доданої вартості;

– інструментарій інституційного регулювання процесів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу через формування інституційної матриці, що узгоджує ресурсні передумови інтеграції, напрями використання ресурсів, інституційні інструменти координації, форми інтеграційної взаємодії та механізми регулювання, що забезпечує системне обґрунтування напрямів розвитку вертикально-інтегрованих структур в аграрному секторі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформованих теоретико-методичних положень, методичного інструментарію та практичних рекомендацій щодо формування, розвитку й функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при розробленні й реалізації стратегій, програм і заходів розвитку аграрного сектору та агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості. Запропоновані результати можуть застосовуватися суб'єктами аграрного бізнесу та інтегрованими структурами при обґрунтуванні форм і напрямів інтеграційної взаємодії, удосконаленні систем стратегічного управління, координації діяльності учасників, оцінюванні ефективності інтеграційних процесів, управлінні трансакційними витратами та формуванні механізмів маркетингової взаємодії.

Вказані рекомендації використовуються у практичній діяльності ТОВ «Українська агроінвестиційна компанія» м. Харків (довідка № 1/099/26 від 24.04.2026 р.), ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Чугуївського району Харківської області (довідка № 132 від 07.05.2026 р.), ФГ «Натон» Сумського району Сумської області (довідка № 28 від 14.05.2026 р.), а також в навчальному процесі при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України (довідка № 176-01/а від 29.04.2026 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, результати, висновки та рекомендації, представлені в дисертації й винесені на захист, одержані автором самостійно. У наукових працях, підготовлених у співавторстві, в дисертаційному дослідженні використано виключно ті положення, ідеї, методичні підходи та результати, які належать особисто здобувачеві та є результатом його індивідуальної наукової роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення і результати дослідження апробовано та обговорено на науково-практичних конференціях, а саме: VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (Харків, 2015); Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених та спеціалістів «Консолідація заради майбутнього: наукові здобутки вчених задля перемоги та післявоєнної відбудови України» (Полтава, 2024); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку тваринництва в умовах війни та повоєнного відновлення» (Харків, 2024).

Публікації одержаних результатів. Результати дисертації відображені у 9 наукових публікаціях (7 одноосібних), в тому числі: 5 статей у вітчизняних наукових фахових періодичних виданнях, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні та 3 публікації у інших виданнях за матеріалами конференцій. Загальний обсяг наукових праць складає 3,8 друк. арк.

Обсяг та структура дисертації. Робота викладена на 267 сторінках, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, основний текст містить 222 сторінки. Дисертація включає 15 таблиць та 36 рисунків. Список використаних джерел містить 206 найменувань на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У *першому розділі* «Теоретичні засади побудови та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу» досліджено теоретичні засади розвитку інтеграційних процесів та систематизовано принципи вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу; уточнено сутність і економічний зміст вертикальної інтеграції як форми організаційно-економічної взаємодії учасників агропродовольчих ланцюгів створення вартості; ідентифіковано характерні особливості інтеграційної взаємодії та сформовано типологію вертикально-інтегрованих структур з урахуванням

організаційних форм, характеру зв'язків, рівня централізації управління та ступеня інтегрованості їх учасників.

У процесі дослідження встановлено, що інтеграція є однією з форм розвитку соціально-економічних систем, яка виявляється у посиленні взаємозв'язків між відносно самостійними елементами, їх функціональному зближенні та формуванні на цій основі цілісної системи з новими властивостями. Інтеграційні процеси виникають як закономірна реакція на поглиблення спеціалізації, диференціацію функцій і розмежування окремих стадій виробничо-комерційної діяльності. Відновлення системної цілісності при цьому відбувається не через механічне об'єднання окремих елементів, а внаслідок трансформації характеру взаємодії між ними, перерозподілу функцій, ресурсів і управлінських повноважень та формування нових організаційно-економічних властивостей.

Інтенсивність і глибина інтеграційних перетворень залежать від економічного потенціалу їх учасників, рівня комплементарності ресурсів і компетентностей, специфіки технологічних та ринкових зв'язків, а також від стратегічних цілей, що визначають межі, форми та напрями розвитку інтегрованої системи. На цій основі до базових принципів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу віднесено системність, цілісність, взаємодоповнюваність, узгодженість економічних інтересів, функціональну взаємозалежність, адаптивність, безперервність розвитку та поєднання інтеграційних і диференціаційних процесів.

Вертикальну інтеграцію суб'єктів аграрного бізнесу запропоновано розглядати як економічну категорію, що відображає сукупність стійких організаційно-економічних, виробничо-технологічних, контрактних і управлінських відносин між суб'єктами, які функціонують на послідовних стадіях агропродовольчого ланцюга створення вартості. Такі відносини формуються з метою координації виробництва, ресурсного забезпечення, переробки, логістики та збуту, узгодження економічних інтересів учасників, скорочення трансакційних витрат, підвищення керованості потоків ресурсів і продукції та отримання синергетичного ефекту.

Вертикальна інтеграція водночас виступає властивістю соціально-економічної системи, що проявляється у посиленні стійкості зв'язків між її складовими, виникненні спільних цілей, механізмів координації та функціонального розподілу повноважень. Її результатом є формування структурних і функціональних форм організації аграрного бізнесу, в межах яких окремі учасники зберігають різний рівень господарської та юридичної самостійності, але функціонують у межах узгодженої системи виробничих, економічних і управлінських відносин.

Зміст вертикальної інтеграції як економічного процесу доцільно розглядати через послідовну зміну станів інтегрованої системи, у межах яких відбувається трансформація складу учасників, глибини їх взаємодії, структури ресурсних потоків, характеру контрактних відносин і ступеня централізації управлінських функцій. Такий розвиток має циклічний характер і передбачає перехід інтегрованої системи до нового кількісного та якісного стану.

Обґрунтовано доцільність виокремлення двох взаємопов'язаних напрямів розвитку вертикальної інтеграції. Перший характеризує її розширення та передбачає залучення нових суб'єктів, охоплення додаткових стадій агропродовольчого ланцюга створення вартості, територіальне поширення діяльності та ускладнення організаційної структури інтегрованого утворення. Другий відображає поглиблення інтеграції через трансформацію внутрішніх зв'язків, посилення координації, перерозподіл функцій і відповідальності, удосконалення механізмів управління та перехід учасників до якісно нового рівня взаємодії.

Водночас вертикально-інтегровані структури функціонують у мінливому зовнішньому та внутрішньому середовищі, тому їх розвиток не є лінійним. Порушення рівноваги може бути спричинене змінами ринкової кон'юнктури, цінових співвідношень, ресурсного забезпечення, логістики, регуляторних умов, поведінки контрагентів або внутрішніми організаційними диспропорціями. Такі відхилення здатні спричинити локальні коливання у функціонуванні системи, а за критичного накопичення суперечностей – призводити до структурної перебудови, зміни конфігурації інтеграційних зв'язків або дезінтеграції окремих її елементів. У цьому контексті доцільніше використовувати категорії флуктуацій і біфуркацій, які характеризують відповідно локальні порушення рівноваги та можливість переходу системи на альтернативну траєкторію розвитку.

Систематизовано основні функції вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. До них віднесено координаційну, організаційну, стимулюючу, відтворювальну, ресурсозабезпечувальну, трансакційну, адаптивну та функцію узгодження економічних інтересів. Координаційна функція забезпечує взаємоузгодженість дій учасників; організаційна формує структуру взаємодії та розподіл функцій; стимулююча створює мотивацію до підвищення результативності; відтворювальна підтримує безперервність виробничого циклу; ресурсозабезпечувальна сприяє стабільності потоків сировини, капіталу та інших ресурсів; трансакційна орієнтована на зниження витрат пошуку, переговорів, контролю та виконання контрактів; адаптивна забезпечує реагування на зміни середовища. Рівень реалізації зазначених функцій значною мірою визначає економічну результативність вертикально інтегрованої структури.

Розвинуто типологію вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу шляхом систематизації їх видів, форм і способів організації. Класифікацію запропоновано здійснювати за напрямом інтеграції, рівнем майнової участі, характером контрактних відносин, ступенем централізації управління, рівнем організаційної самостійності учасників, територіальним масштабом, тривалістю взаємодії та охопленням стадій ланцюга створення вартості. На основі такого підходу може бути сформована класифікаційна матриця, яка відображає взаємозв'язок можливих форм і механізмів інтеграції та слугує методичною основою вибору найбільш доцільної конфігурації інтегрованої структури відповідно до стратегічних цілей її учасників.

До основних економічних мотивів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу віднесено забезпечення стабільності постачання сировини та каналів збуту; скорочення трансакційних витрат; зменшення цінових та логістичних ризиків; підвищення керованості виробничо-збутовими ланцюгами; усунення ефекту подвійної маржиналізації; підвищення здатності реалізовувати масштабні інвестиційні та інноваційні проекти; досягнення ефектів масштабу та синергії; поліпшення доступу до фінансових ресурсів; зміцнення фінансової стійкості; підвищення якості та простежуваності продукції; посилення позицій у переговорній взаємодії з постачальниками та покупцями; прискорення впровадження технологічних і управлінських інновацій (рис. 1).

Разом із тим переваги вертикальної інтеграції не мають безумовного характеру. Надмірне розширення інтегрованої структури може супроводжуватися зростанням внутрішніх координаційних витрат, ускладненням системи управління, зниженням гнучкості окремих учасників, концентрацією ринкової влади та загостренням конфліктів щодо розподілу створеної вартості. Тому результативність вертикальної інтеграції визначається не самим фактом об'єднання суб'єктів, а раціональністю вибраної форми взаємодії, глибиною інтеграції, збалансованістю інтересів її учасників та відповідністю сформованого механізму умовам зовнішнього і внутрішнього середовища.

До основних чинників, що стримують результативність функціонування вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу в Україні, доцільно віднести недостатню формалізацію принципів спільної діяльності учасників інтеграції; невпорядкованість відносин власності та неоднаковий рівень концентрації активів; диспропорції між масштабами виробничої інтеграції та концентрацією капіталу; значні трансакційні витрати у взаємодії між відносно самостійними суб'єктами; обмежені інвестиційні можливості для реалізації масштабних проектів модернізації, технологічного оновлення та розширення виробничо-збутових ланцюгів; недостатню якість корпоративного управління; слабку узгодженість стратегічних цілей окремих учасників; відсутність належно сформованих механізмів внутрішньо-корпоративної координації, контролю та розподілу результатів; а також недостатню ефективність інституційного й правового захисту майнових і контрактних прав.

Додатковими обмеженнями є нерівномірність розподілу доданої вартості між учасниками інтегрованого ланцюга, асиметрія доступу до фінансових, інформаційних і логістичних ресурсів, ризик надмірної централізації управлінських повноважень, зниження гнучкості окремих суб'єктів, а також недостатній розвиток механізмів довгострокового контрагування та узгодження економічних інтересів. За сучасних умов ці проблеми посилюються воєнними ризиками, нестабільністю логістики, дефіцитом інвестиційного капіталу, зміною конфігурації внутрішніх і зовнішніх ринків та підвищеною невизначеністю господарської діяльності.

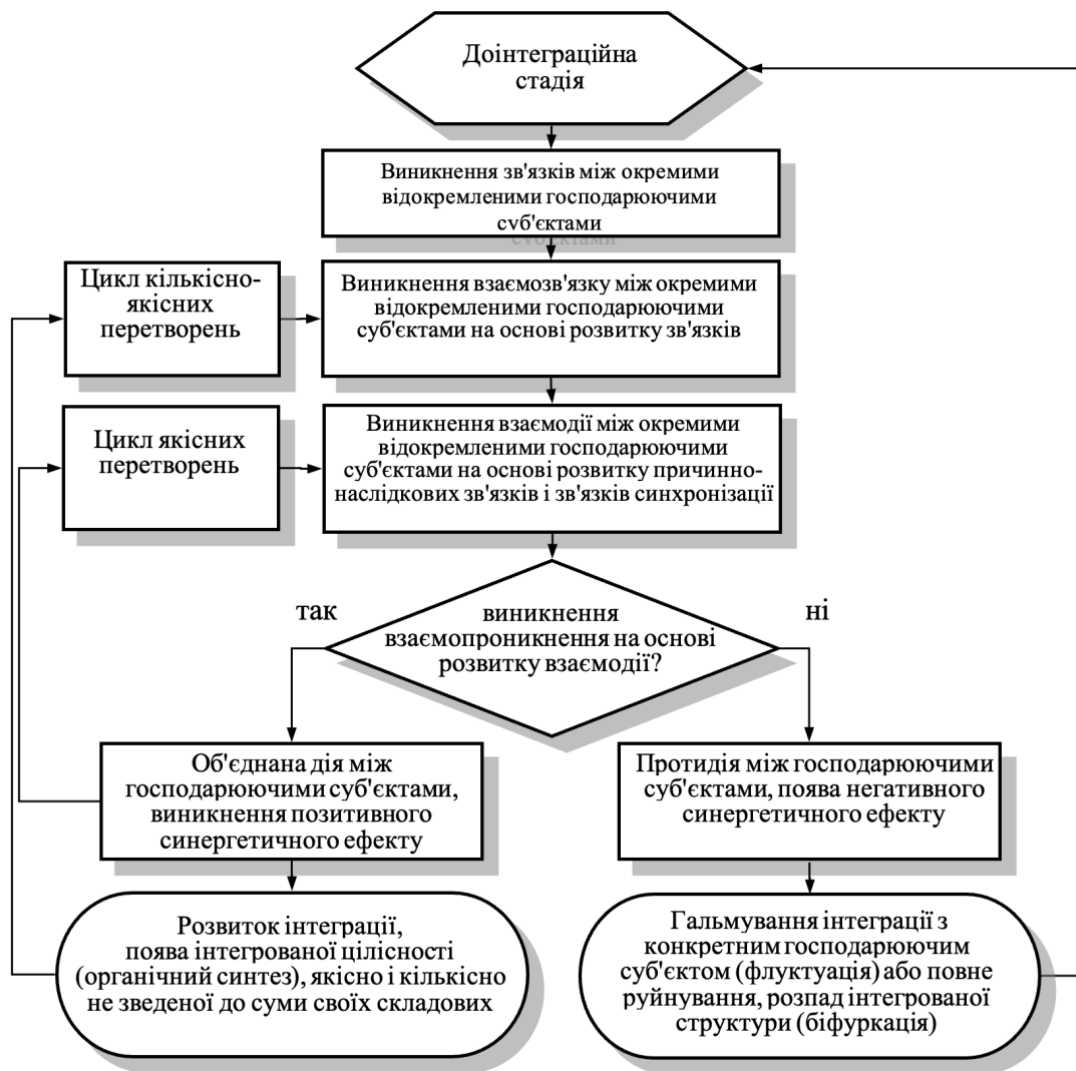

Рис. 1. Активація інтеграційних процесів в діяльності та розвитку суб'єктів економічних відносин

** розроблено автором*

Подолання зазначених обмежень потребує розвитку систем корпоративного та стратегічного управління, удосконалення механізмів розподілу економічних результатів і ризиків, підвищення прозорості взаємодії між учасниками, формування дієвих процедур внутрішнього контролю, посилення інституційного забезпечення контрактних відносин та створення передумов для залучення довгострокових інвестицій. Реалізація таких заходів здатна підвищити економічну результативність вертикально-інтегрованих структур, їх адаптивність і стійкість та посилити роль інтегрованих формувань у розвитку аграрного сектору.

У процесі дослідження також ідентифіковано основні суперечності вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу, які водночас виступають внутрішніми джерелами її розвитку. До них належить суперечність між кількісним розширенням інтегрованої структури та необхідністю якісного поглиблення взаємодії між її учасниками; між прагненням до консолідації виробничих, ресурсних і збутових функцій та збереженням господарської самостійності окремих суб'єктів; між спеціалізацією окремих ланок і потребою їх координації у межах єдиного ланцюга створення вартості.

Окрему групу становлять суперечності між економічними інтересами великого інтегрованого бізнесу та малих і середніх виробників; між індивідуальними цілями окремих учасників і стратегічними цілями інтегрованої структури; між прагненням до концентрації ринкової влади та необхідністю підтримання конкурентного середовища; між економічною самостійністю учасника та його функціональною залежністю від інших ланок вертикально інтегрованої системи; між централізацією стратегічного управління та потребою збереження оперативної гнучкості на рівні окремих бізнес-одиниць.

Крім того, суттєвими є суперечності між необхідністю забезпечення стабільності внутрішніх поставок і прагненням учасників використовувати більш вигідні зовнішні ринкові альтернативи; між потребою у справедливому розподілі створеної доданої вартості та різною переговорною силою учасників; між довгостроковими цілями розвитку інтегрованої системи та короткостроковою орієнтацією окремих суб'єктів на максимізацію поточного економічного результату.

Таким чином, суперечності вертикальної інтеграції доцільно розглядати не лише як джерело дестабілізації, а й як об'єктивний прояв взаємодії різних економічних інтересів, ресурсних можливостей і управлінських цілей. Їх своєчасне виявлення та врегулювання є необхідною передумовою формування ефективних механізмів вертикальної інтеграції, здатних забезпечувати збалансованість інтересів учасників, стійкість інтегрованої структури та досягнення синергетичного ефекту.

У другому розділі **«Методичні засади побудови та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу»** визначено ключові чинники, що формують ефективність вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу; розвинуто інструментарій інституційно-економічного регулювання інтеграційних процесів з урахуванням організаційних, контрактних, ресурсних і управлінських аспектів взаємодії; обґрунтовано моделі та методи інтеграційної взаємодії учасників агропродовольчих ланцюгів створення вартості, орієнтовані на узгодження економічних інтересів, підвищення керованості міжсуб'єктних зв'язків і досягнення синергетичного ефекту.

Встановлено, що ефективність вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу доцільно розглядати як комплексну характеристику здатності інтегрованої структури забезпечувати вищий рівень економічної результативності, конкурентоспроможності та стійкості порівняно з автономним функціонуванням її учасників. Формування інтеграційного ефекту визначається не лише традиційними факторами виробництва – працею, землею та капіталом, а й дедалі більшою мірою залежить від використання знань, інновацій, управлінських компетентностей, інформаційних ресурсів, цифрових технологій, підприємницьких здібностей та якості організаційної взаємодії. На відміну від матеріальних ресурсів, зазначені фактори здатні накопичуватися, тиражуватися та створювати мультиплікативний ефект у процесі їх спільного використання учасниками інтегрованої структури.

Дослідження чинників, що визначають результативність функціонування вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу, дозволило виокремити ресурсні, просторові, виробничо-технологічні, організаційно-економічні, управлінські та інституційні складові. Серед ресурсних факторів вагоме значення мають забезпеченість основним і оборотним капіталом, доступність фінансових ресурсів, стан матеріально-технічної бази та спроможність до її оновлення. Просторові фактори проявляються через територіальне розміщення виробничих потужностей, віддаленість від ринків збуту, переробної та логістичної інфраструктури. До найбільш значущих організаційно-економічних факторів належать рівень спеціалізації й концентрації виробництва, глибина охоплення послідовних стадій ланцюга створення вартості, якість управління, узгодженість інтересів учасників та ефективність внутрішньої координації (рис. 2).

ФАКТОРИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ			
ЗОВНІШНІ		ВНУТРІШНІ	
Інституційні	ринкової кон'юнктури	Техніко-економічні	Виробничо-економічні
Економія на трансакційних витратах, рішення інформаційної асиметрії, альтернативні механізми забезпечення	Нівелювання впливу значних коливань цін на сировину, стратегічна стабільність, конкуренто-	Синергія, наявність виробничо-технологічних зв'язків, послідовність стадій обробки сировини, взаємодоповнюючих спеціалізацій	Економія, обумовлена ефектом масштабу, структурою та специфікою виробничих, управлінських і комерційних витрат
Науково-технічні	Аграрна політика	Фінансово-інвестиційні	Економіко-географічні
Зміна технологічних складових виробничого процесу на основі постійного процесу впровадження інновацій	Використання законодавчих ініціатив державних органів різного рівня	Внутрішній інвестиційний потенціал, достатність величини власних оборотних коштів	Близькість розташування суміжних виробництв, територіальна структура господарюючих суб'єктів в кластері, масштаб і ступінь концентрації виробництва

Рис. 2. Фактори ефективності процесів інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу

** розроблено автором*

Встановлено, що в умовах посилення глобальної конкуренції вертикально-інтегровані структури демонструють вищу здатність до координації ресурсних потоків, адаптації до змін ринкового середовища та забезпечення стійкості виробничо-збутових ланцюгів. Перспективи їх подальшого розвитку пов'язані з раціональним поєднанням централізації стратегічних функцій і децентралізації оперативного управління,

удосконаленням внутрішніх організаційно-економічних відносин, включенням інтегрованих структур до інвестиційних і регіональних програм розвитку, поглибленням взаємодії з органами публічного управління та формуванням кластерних моделей співробітництва. За таких умов окремі вертикально-інтегровані суб'єкти можуть виконувати функцію ядра регіональних агропродовольчих кластерів, у межах яких жорсткі корпоративні зв'язки доповнюються більш гнучкими контрактними, партнерськими та мережевими формами взаємодії.

Розроблено методичний підхід до визначення нормативного рівня ефективності вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу, який передбачає оцінювання не лише результативності використання ресурсів, а й організаційно-управлінської спроможності інтегрованого формування, якості координації його учасників та ступеня реалізації потенційних інтеграційних переваг. Застосування такого підходу дає змогу виявляти внутрішні резерви підвищення ефективності, визначати проблемні ланки взаємодії та обґрунтовувати напрями удосконалення механізмів управління інтегрованою структурою.

Виявлено передумови, які можуть як стимулювати, так і стримувати формування інтегрованих структур. До позитивних передумов віднесено наявність невикористаних виробничих потужностей, ресурсного потенціалу, накопиченого досвіду кооперації, усталених виробничих традицій та можливостей для спільного використання інфраструктури. До стримуючих чинників належать ризик невиконання договірних зобов'язань, значні трансакційні витрати, фізичне та моральне зношення основних засобів, недостатність оборотного капіталу, обмежений доступ до довгострокового фінансування та низький рівень довіри між потенційними учасниками інтеграції.

У *третьому розділі «Архітектоніка механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу»* обґрунтовано стратегічні засади управління структурними параметрами вертикальної інтеграції при формуванні та розвитку виробничо-збутових комплексів у системі аграрного бізнесу; розроблено механізми поглиблення й координації інтеграційних зв'язків між учасниками агропродовольчих ланцюгів створення вартості; сформовано рекомендації щодо управління трансакціями у вертикально-інтегрованих структурах, спрямовані на зниження трансакційних витрат, підвищення узгодженості взаємодії та результативності функціонування інтегрованих об'єднань.

У результаті дослідження обґрунтовано доцільність розвитку територіально-галузових форм взаємодії суб'єктів аграрного бізнесу через кластери, стратегічні альянси та інші мережеві об'єднання, здатні поєднувати виробників, переробні підприємства, логістичні структури, науково-освітні установи, інфраструктурних операторів та споживачів аграрної і продовольчої продукції. Такі форми інтеграції доцільно розглядати як важливий елемент системи стратегічного управління розвитком агропродовольчих ланцюгів, оскільки вони створюють передумови для узгодження економічних інтересів

учасників, концентрації ресурсів, поширення інновацій, зниження трансакційних витрат та отримання синергетичного ефекту.

Розкрито можливості, обмеження та умови застосування корпоративних і кластерних механізмів вертикальної інтеграції. Корпоративні механізми доцільні за необхідності високого рівня координації, контролю та концентрації стратегічно важливих активів у межах єдиного центру управління. Натомість кластерні та мережеві форми забезпечують більшу гнучкість взаємодії, збереження господарської самостійності учасників і можливість залучення до спільних проєктів ширшого кола суб'єктів. Вибір відповідної моделі інтеграції має визначатися характером активів, рівнем трансакційних ризиків, стратегічними цілями, ресурсною взаємодоповнюваністю та необхідним рівнем централізації управління.

Визначено основні напрями інтеграційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу, серед яких особливе значення має зовнішня інтеграція, що передбачає поглиблення взаємодії з незалежними учасниками ринку, залучення до спільного використання ресурсів, технологій, інфраструктури та компетентностей. Її результативність залежить від ступеня узгодженості стратегічних цілей, якості контрактного забезпечення, довіри між партнерами та ефективності механізмів координації. Врахування альтернативних напрямів інтеграційного розвитку дає змогу суб'єктам аграрного бізнесу формувати гнучкі стратегії взаємодії та підвищувати економічну стійкість у мінливому ринковому середовищі.

Обґрунтовано структурно-функціональну модель агропродовольчого кластера, орієнтовану на трансформацію міжгалузевого обміну, структурну модернізацію аграрного виробництва та поглиблення інноваційно-інвестиційної взаємодії. Модель передбачає координацію діяльності суб'єктів виробничо-технологічного ланцюга, науково-освітнього середовища, інфраструктурних організацій та органів публічного управління. Визначено послідовність формування кластерної структури, що охоплює: оцінювання інституційних та економічних передумов реалізації кластерної ініціативи; визначення стратегічних цілей і складу потенційних учасників; організаційно-економічне проєктування моделі взаємодії; формування системи управління та координації; створення інформаційно-комунікаційного середовища; налагодження механізмів внутрішнього обміну ресурсами, капіталом, інформацією та компетентностями; моніторинг результативності функціонування кластера (рис. 3).

Запропоновано механізм стратегічного управління розвитком вертикально-інтегрованої системи суб'єктів аграрного бізнесу, який базується на узгодженні цілей, функцій та економічних інтересів учасників, формуванні збалансованої системи показників розвитку, розподілі відповідальності між координаційним центром і окремими учасниками та поєднанні стратегічної централізації з операційною самостійністю. Такий підхід дозволяє забезпечити керованість інтегрованої структури, зберігаючи при цьому достатній рівень гнучкості її учасників, та створює передумови для підвищення ефективності реалізації спільних стратегічних ініціатив.

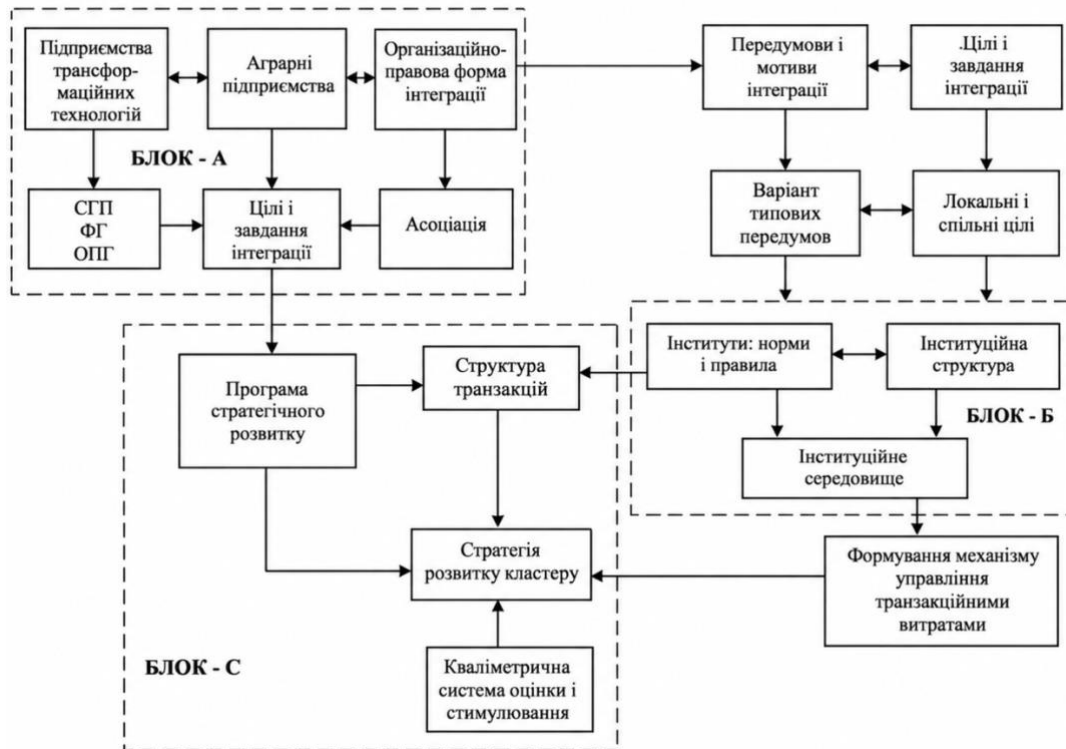

Рис. 3. Концептуальна модель механізму стратегічного управління розвитком інтегрованої структури кластерного типу

** розроблено автором*

Практична реалізація стратегічних цілей кластера створює передумови для розширення масштабів діяльності його учасників, підвищення ефективності використання ресурсів, збільшення пропозиції якісної агропродовольчої продукції, посилення інвестиційної та інноваційної активності, а також сприяє соціально-економічному розвитку економічної системи, в цілому. Водночас досягнення таких результатів потребує чіткого розподілу функцій і відповідальності, формалізації процедур взаємодії та запровадження системи моніторингу результативності кластерного розвитку.

Розвинуто інструментарій маркетингової взаємодії вертикально-інтегрованих і кластерних структур аграрного бізнесу на основі переходу від розрізнених маркетингових дій окремих учасників до скоординованої системи формування ринкової цінності. Запропоновано динамічну модель маркетингової взаємодії, яка передбачає узгодження маркетингових цілей, обмін інформацією про ринки та споживачів, координацію товарної, цінової, комунікаційної та збутової політики, формування спільних каналів просування та постійне коригування маркетингової політики. Оцінювання ефективності такої взаємодії доцільно здійснювати не лише за показником поточного прибутку, оскільки він переважно відображає результати діяльності за окремий період і не повною мірою враховує ефекти довгострокової інтеграції. Більш комплексну оцінку можуть забезпечувати показники вартості бізнесу, стійкості грошових потоків, частки ринку, лояльності контрагентів і споживачів, сили бренду, якості відносин у каналах збуту та здатності інтегрованої структури генерувати майбутні економічні вигоди.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримано нове вирішення наукового завдання обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад побудови та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. Отримані наукові результати дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. У результаті дослідження уточнено сутність вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу як економічної категорії, що відображає систему стійких організаційно-економічних, виробничо-технологічних, контрактних та управлінських відносин між учасниками послідовних стадій агропродовольчого ланцюга створення вартості. Визначено, що її цільовою спрямованістю є узгодження економічних інтересів, координація ресурсних і товарних потоків, зниження транзакційних витрат та досягнення синергетичного ефекту. Систематизовано принципи вертикальної інтеграції, серед яких виокремлено системність, цілісність, взаємодоповнюваність, узгодженість інтересів, функціональну взаємозалежність та адаптивність. Розкрито її координаційну, організаційну, стимулюючу, відтворювальну, ресурсозабезпечувальну та адаптивну функції.

2. Розвинуто типологію вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу шляхом систематизації їх видів, форм і способів організації за напрямом інтеграції, рівнем майнової участі, характером контрактних відносин, ступенем централізації управління, територіальним масштабом та глибиною охоплення стадій ланцюга створення вартості. На цій основі сформовано класифікаційну матрицю, яка відображає взаємозв'язок можливих конфігурацій інтеграції та може бути використана для обґрунтування вибору форми інтеграційної взаємодії відповідно до стратегічних цілей і ресурсних можливостей її учасників.

3. Встановлено, що ефективність вертикальної інтеграції визначається здатністю інтегрованої структури забезпечувати вищий рівень конкурентоспроможності, продуктивності, стійкості та керованості порівняно з автономним функціонуванням окремих учасників. Поряд із традиційними факторами виробництва суттєвого значення набувають знання, інновації, управлінські компетентності, інформація, цифрові технології та підприємницькі здібності. Розроблено методичний підхід до визначення нормативного рівня ефективності інтегрованих структур, який поєднує оцінювання використання ресурсів, організаційно-управлінської спроможності та ступеня реалізації інтеграційних переваг, що дозволяє виявляти резерви підвищення результативності їх функціонування.

4. Обґрунтовано стратегічні засади розвитку інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного бізнесу через корпоративні, кластерні та мережеві форми. Доведено, що формування кластерів і стратегічних альянсів є доцільним за умов необхідності поєднання ресурсів, компетентностей і ринкових можливостей незалежних учасників із збереженням їх господарської самостійності. Сформовано концептуальні засади інтеграційного розвитку, що передбачають взаємодію виробників аграрної продукції, переробних

підприємств, інноваційних структур, наукових установ, закладів освіти та інфраструктурних організацій. Запропоновано організаційно-економічний механізм стратегічного управління вертикально інтегрованою системою, заснований на узгодженні цілей, функцій та економічних інтересів її учасників.

5. Обґрунтовано структурно-функціональну модель регіонального агропродовольчого кластера як форми поєднання вертикальних, горизонтальних і мережових зв'язків між суб'єктами аграрного бізнесу, науково-освітнім сектором, інфраструктурними організаціями та органами публічного управління. Визначено послідовність формування кластерної структури, яка охоплює оцінювання інституційних і економічних передумов, стратегічне цілепокладання, визначення складу учасників, організаційно-економічне проектування, формування системи управління, створення інформаційно-комунікаційного середовища та налагодження механізмів обміну ресурсами, капіталом, інформацією і компетентностями.

6. Розвинуто методичний підхід до структуризації трансакцій і трансакційних витрат у вертикально-інтегрованих та кластерних структурах шляхом їх розмежування на внутрішні, міжорганізаційні та інфраструктурні. Сформовано кваліметричну систему моніторингу й оцінювання трансакційних витрат, яка поєднує економічні показники з експертним оцінюванням трудомісткості, частоти та складності взаємодії. Обґрунтовано алгоритм управління трансакціями, що передбачає їх ідентифікацію, оцінювання, виявлення непродуктивних витрат, вибір інструментів координації, моніторинг результатів і коригування правил взаємодії, що дозволяє підвищити прозорість та результативність функціонування інтегрованої структури.

7. Удосконалено інструментарій маркетингової взаємодії вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу шляхом формування динамічної моделі координації маркетингових цілей, інформаційних потоків, товарної, цінової, комунікаційної та збутової політики. Визначено, що оцінювання ефективності інтегрованої структури доцільно здійснювати не лише за показниками поточного прибутку, а й з урахуванням ринкової вартості бізнесу, стійкості грошових потоків, частки ринку, сили бренду, довгострокових відносин із контрагентами та здатності генерувати майбутні економічні вигоди. Такий підхід підвищує обґрунтованість стратегічних маркетингових рішень у межах корпоративних, кластерних і партнерських форм інтеграції.

8. Розвинуто інструментарій інституційного регулювання вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу шляхом систематизації нормативно-правових, організаційних, інформаційних, комунікаційних, інвестиційних, цінових та регуляторних інструментів. На основі узагальнення передумов і умов розвитку інтеграційних процесів сформовано інституційну матрицю, яка взаємопов'язує ресурсні можливості, сфери їх використання, інструменти координації та організаційно-економічні форми інтеграційної взаємодії. Це дозволяє обґрунтовувати найбільш доцільні механізми розвитку вертикальної інтеграції з урахуванням галузевої та регіональної специфіки.

9. Розроблено рекомендації щодо формування інформаційної інфраструктури супроводження процесів вертикальної інтеграції на мезорівні.

Обґрунтовано доцільність створення інформаційно-аналітичного та консультативного середовища, яке забезпечує взаємодію суб'єктів аграрного бізнесу, галузевих об'єднань, наукових установ, органів публічного управління та інших інституцій підтримки. Його функціональне призначення полягає у формуванні й постійному оновленні даних про попит і пропозицію аграрної сировини та продукції, ринкову кон'юнктуру, споживчі переваги, інновації, інвестиційні можливості та регуляторні зміни. Запровадження такого інформаційного середовища сприяє зниженню інформаційної асиметрії й трансакційних витрат, підвищенню обґрунтованості управлінських рішень та ефективності інтеграційної взаємодії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Майборода С. М., Гросул О. В. Механізми розвитку аграрного бізнесу: потенціал конкурентоспроможності та інтеграція. № 2(217). 2026. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит*. С. 51-62. DOI: <https://doi.org/10.20998/2313-8890.2026.02.05> (авторський внесок полягає в ідентифікації організаційно-управлінської сутності механізмів розвитку та місця в них інтеграційного інструментарію з урахуванням галузевої специфіки)

2. Гросул О. В. Теоретичні засади формування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 3. С. 376 – 384. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-3-76>

3. Гросул О. В. Інституційне забезпечення вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 1. С. 131-135. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-1-31>

4. Гросул О. В., Майборода С. М., Зубков Є. В. Механізми стратегічного управління інтеграційними процесами суб'єктів аграрного бізнесу на засадах вертикальної інтеграції. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020, № 4, Том 3. С. 366-370. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-64

5. Зубков Є. В. Гросул О. В., Майборода С. М. Механізми стратегічного управління інтеграційними процесами суб'єктів аграрного бізнесу на засадах вертикальної інтеграції. *Інституціональний вектор економічного розвитку*. 2015. Вип. 8 (2). Ч. 2. С. 136-146. (авторський внесок полягає в обґрунтуванні архітекτονіки та типології механізмів стратегічного управління інтеграційними процесами)

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Гросул О. В. Теоретико-методологічні основи та сучасна еволюція вертикальної інтеграції в АПК: цифровізація та адаптація до воєнних викликів. *«Colloquium-journal»*. #1(266), 2026. Part 2. С. 16-21.

Тези доповідей, матеріали конференцій:

7. Гросул О. В. Співвідношення пропорцій вертикальних та горизонтальних інтеграційних процесів в економічному розвитку суб'єктів аграрної сфери. *Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми,*

перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Харків: ХНТУСГ, 2015. С. 281-284.

8. **Гросул О. В.** Економічний зміст інтеграції господарюючих суб'єктів агропродовольчої сфери. Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та спеціалістів. *Консолідація заради майбутнього: наукові здобутки вчених задля перемоги та післявоєнної відбудови України*: збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та спеціалістів (29 серпня 2024 р., м. Полтава, Україна) [Електронне видання] / НААН, Інститут свинарства і АПВ НААН, Полтав. держ. с.-г. досл. станція ім. М. І. Вавилова. Полтава, 2024. с. 168 – 171. URL: DOI 10.37143/Conf-2-2024

9. **Гросул О. В.** Структурні та типологічні характеристики механізмів управління інтеграційними процесами в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу. *Пріоритети розвитку тваринництва в умовах війни та повоєнного відновлення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 95-річчя заснування Інституту тваринництва НААН. Харків: Інститут тваринництва НААН, 2024. С. 101-105.

АНОТАЦІЯ

Гросул О. В. Механізми вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2026.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних, методичних та прикладних засад побудови та функціонування механізмів вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу. Уточнено теоретичну сутність та зміст категорії «вертикальна інтеграція суб'єктів аграрного бізнесу», визначено її характерні ознаки, передумови та функціональне призначення. Систематизована типологія вертикально-інтегрованих структур в аграрному бізнесі з урахуванням форм власності, характеру взаємодії, рівня централізації управління та ступеня інтеграції учасників. Обґрунтовано організаційно-економічний механізм стратегічного управління розвитком вертикально-інтегрованих суб'єктів аграрного бізнесу. Удосконалено методичний підхід до визначення цільового та нормативного рівнів ефективності функціонування вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу. Сформовано систему моніторингу та комплексного оцінювання трансакційних витрат у вертикально інтегрованих і кластерних формах взаємодії суб'єктів аграрного бізнесу із застосуванням кваліметричного інструментарію. Розвинуто маркетинговий інструментарій функціонування вертикально-інтегрованих аграрних структур на засадах маркетингу взаємодії, узгодження інтересів учасників та формування спільної ринкової стратегії. Розроблено структурно-функціональну модель формування та функціонування агропродовольчого кластера як форми координації інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного бізнесу. Обґрунтовано напрями розвитку інституційного інструментарію регулювання процесів

вертикальної інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу з урахуванням трансформацій ринкового середовища та сучасних викликів їх функціонуванню. Обґрунтовано концептуальні засади формування механізму стратегічного управління розвитком вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу, який передбачає узгодження стратегічних цілей, економічних інтересів і функціональних завдань учасників інтеграції, формування збалансованої системи їх взаємодії та показників розвитку, розмежування координаційних повноважень керуючого центру й операційної самостійності окремих учасників, що створює передумови для підвищення адаптивності, керованості та результативності інтегрованої системи. Удосконалено кваліметричний підхід до моніторингу та оцінювання трансакційних витрат у межах вертикально-інтегрованих і кластерних структур аграрного бізнесу, який ґрунтується на поєднанні кількісних економічних показників та експертного оцінювання трудомісткості й складності трансакцій, що дозволяє інтегрувати оцінювання трансакційних витрат у загальну систему управління взаємодією учасників інтегрованої структури. Розвинуто понятійно-категоріальний апарат досліджень процесів економічної інтеграції шляхом уточнення змісту поняття «вертикальна інтеграція суб'єктів аграрного бізнесу», під яким запропоновано розуміти процес формування стійких організаційно-економічних, контрактних та управлінських зв'язків між суб'єктами, що функціонують на послідовних стадіях агропродовольчого ланцюга створення вартості, з метою координації ресурсних потоків, узгодження економічних інтересів, зниження трансакційних витрат і отримання синергетичного ефекту. Окреслено типологію вертикально-інтегрованих структур аграрного бізнесу на основі систематизації форм і способів інтеграції за критеріями напряму інтеграції, рівня організаційної та майнової консолідації, характеру договірних відносин, ступеня централізації управління, просторового охоплення та глибини включення учасників до єдиного ланцюга створення доданої вартості.

Ключові слова: вертикальна інтеграція, механізм управління, стратегічне управління, кластеризація, стратегічний альянс, трансакції, маркетинг.

SUMMARY

Hrosul O. V. Mechanisms of Vertical Integration of Agribusiness Entities.

– Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by economic activity). – Poltava State Agrarian University, Poltava, 2026.

The dissertation is devoted to the substantiation of the theoretical, methodical and applied foundations of the construction and functioning of the mechanisms of vertical integration of agrarian business entities. The theoretical essence and content of the category "vertical integration of agrarian business entities" have been clarified, its characteristic features, prerequisites and functional purpose have been determined. A systematized typology of vertically integrated structures in agrarian business, taking into account forms of ownership, the nature of interaction, the level of centralization of management and the degree of integration of participants. the organizational and

economic mechanism of strategic management of the development of vertically integrated agrarian business entities is substantiated. The methodical approach to determining the target and normative levels of the efficiency of the functioning of vertically integrated structures of agrarian business has been improved. A system of monitoring and comprehensive assessment of transaction costs in vertically integrated and cluster forms of interaction of agrarian business subjects using qualitative tools has been formed. The marketing toolkit for the functioning of vertically integrated agricultural structures has been developed on the basis of interaction marketing, coordination of the interests of participants and the formation of a common market strategy. A structural and functional model of the formation and functioning of an agro-food cluster as a form of coordination of integration interaction of agrarian business subjects has been developed. The directions for the development of the institutional toolkit for regulating the processes of vertical integration of agrarian business entities are substantiated, taking into account the transformations of the market environment and modern challenges to their functioning. The conceptual principles of the formation of the mechanism of strategic management of the development of vertically integrated structures of agrarian business are substantiated, which provides for the coordination of strategic goals, economic interests and functional tasks of the integration participants, the formation of a balanced system of their interaction and development indicators, the demarcation of the coordination powers of the control center and the operational independence of individual participants, which creates prerequisites for increasing the adaptability, manageability and effectiveness of the integrated system. A qualitative approach to the monitoring and evaluation of transaction costs within vertically integrated and cluster structures of agrarian business has been improved, which is based on a combination of quantitative economic indicators and expert assessment of the labor intensity and complexity of transactions, which allows integrating the evaluation of transaction costs into the general system of managing the interaction of the participants of the integrated structure. A conceptual-categorical apparatus for researching the processes of economic integration has been developed by clarifying the meaning of the concept of "vertical integration of agrarian business entities", under which it is proposed to understand the process of forming stable organizational-economic, contractual and managerial relations between entities operating at successive stages of the agri-food value chain, with the aim of coordinating resource flows, harmonizing economic interests, reducing transaction costs and obtaining synergistic effect. The typology of vertically integrated agrarian business structures is outlined based on the systematization of forms and methods of integration according to the criteria of the direction of integration, the level of organizational and property consolidation, the nature of contractual relations, the degree of centralization of management, spatial coverage and the depth of inclusion of participants in a single chain of value creation.

Keywords: vertical integration, management mechanism, strategic management, clustering, strategic alliance, transactions, marketing.

Підписано до друку 26 вересня 2026 р. Формат 60x84/16.

Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.

Друк офсетний. Обсяг: 0,9 ум.-друк. арк.; 0,9 обл.-вид. арк.

Наклад 100 прим. Замовлення № 335